

Kocanın Nüşûzu ve Hükümleri

The Nushooz of Man and Its Provisions

Aliye Kayacan*

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta/Türkiye
Master's Student, Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Isparta, /Türkiye, <https://orcid.org/0009-0009-5395-1479>

* Corresponding author

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 25/06/2025
Kabul: 01/08/2025
Yayın Tarihi: 30/09/2025
Yayın Sezonu: Eylül

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Atıf

Kayacan. A. (2025). Kocanın nüşûzu ve hükümleri. *Tanım Tenkit Teori*, 5: 1-19.

Öz

İslam aile hukukunda evlilik akdi, iki bireyin karşılıklı rızasına ve şer'i esaslara dayanarak oluşturdukları dinî-hukukî bir bağ niteliğindedir. Bu bağ, yalnızca iki kişiyi değil; aynı zamanda toplumsal düzeni, neslin korunmasını ve dinin temel maksatlarını da yakından ilgilendirir. Evlilik akdiyle birlikte karı ve koca arasında karşılıklı birtakım haklar ve yükümlülükler doğar. Bu hak ve yükümlülükler, Kur'an-ı Kerim'in belirlediği kavli prensiplere ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayalı olarak şekillenmiş, zamanla fıkıh ekolleri tarafından sistemleştirilmiştir. Ancak evlilik birliğinin bu ideal düzlemde sürdürülebilmesi her zaman mümkün olmamış; taraflardan birinin görevlerini ihmal etmesi ya da eşine zarar verecek davranışlar içine girmesi halinde söz konusu birliğin zarar görmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu çerçevede İslam hukuk düşüncesinde "nüşûz" kavramı, evlilik ilişkisinde ortaya çıkan geçimsizlik, itaatsizlik veya hak ihlali gibi tutumları tanımlayan temel kavramlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Klasik fıkıh literatüründe nüşûz ekseriyetle kadının kocasına karşı sergilediği serkeşlik, itaatsizlik, görev ihmalı veya olumsuz tavırlar bağlamında değerlendirilmiş ve bu durumu sergileyen kadına "nâşize" denilmiştir. Buna karşın, Kur'an-ı Kerim'de Nisa Sûresi'nin 128. âyetinde erkeğe izafe edilen nüşûz türlerine de açık biçimde işaret edilmesi, bu meselenin yalnızca kadın merkezli olarak ele alınmayacağını ortaya koymaktadır. Bu âyette, kadının kocasından "fena muamele" veya "yüz çevirme" gibi durumlar görmesi halinde barışçıl yollarla uzlaşma arayışına gitmesinin teşvik edilmesi, erkeğin de nâşiz bir konumda olabileceğini göstermektedir. Bu makalede, söz konusu âyetten ve ilgili diğer nasslardan hareketle erkeğin nüşûzu konusu sistematik bir şekilde ele alınmakta; fikhî, tefsîrî ve toplumsal yönleriyle detaylı biçimde incelenmektedir. Araştırmanın temel amacı, klasik ve modern kaynaklar ışığında nüşûzun çift yönlü bir sorumluluk sorunu olduğunu göstermek; bu bağlamda erkeğin eşine karşı sergilediği geçimsiz tutumların hangi durumlarda nüşûz kapsamına girdiğini tespit etmek ve bu durumda kadına tanınan hakları, çözüm yollarını ve hukukî sonuçları tartışmaktır. Makalede öncelikle "nüşûz" kavramının lügat ve istilâh anlamı açıklanmakta, bu kavramın Kur'an'daki semantik çerçevesi ortaya konulmaktadır. Ardından, kadın ve erkek açısından nüşûzun farklı görünüşleri karşılaştırmalı olarak sunulmakta; kadının nüşûzu ile ilgili âyetlerde yer alan tedricî ıslah yöntemleri hatırlatılarak, bu yöntemlerin erkek için nasıl işletilebileceği değerlendirilmektedir. Özellikle "i-râz" (yüz çevirme), "kötü muamele", "nafaka yükümlülüğünü ihlâl" ve "fiziksel/psikolojik şiddet" gibi fiiller, erkeğin nüşûzu kapsamında değerlendirilen temel başlıklar olarak tahlil edilmektedir. Çalışmada ayrıca Kur'an'daki ilgili pasajların nüzul sebepleri ele alınmakta, Hz. Aişe ve İbn Abbas gibi sahabe rivayetleri üzerinden âyetin tarihi bağlamı aydınlatılmaktadır. Bu yorumların ışığında erkeğin nüşûzu karşısında kadının başvurabileceği yollar açıklanmaktadır. Sulh sürecinde taraflardan birinin, özellikle kadının, bazı haklarından kısmen feragat etmesiyle evliliğin sürdürülebilmesi mümkün olabilirken; bu çözüm yollarının başarısız olması halinde boşanma ve muhâlea gibi sonuçlar da gündeme gelebilmektedir. Bu bağlamda çalışmada, klasik kaynaklarda yer alan görüşlerin yanı sıra, bazı yorumların yerellik, kültürel bağlam ve güncel uygulamalarla ilişkilendirilerek yeniden değerlendirilmesine de dikkat çekilmektedir. Son olarak, çalışmanın önemli bir katkısı da şudur: Kadınların sadece nâşize olarak değil, zaman zaman mağdur sıfatıyla da evlilik ilişkisinde zarar görebileceklerini kabul eden ve bu bağlamda onların haklarını koruyan şer'i düzenlemeler hakkında farkındalık sağlayarak İslam hukukunun toplumsal adaleti önceleyen yaklaşımını bütüncül bir şekilde ortaya koymaktır. Bu yönüyle makale, klasik fıkıh metinleriyle ve güncel meselelerle irtibatlı olarak, nüşûz konusunun çift yönlü doğasını ortaya koyan bütüncül bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nüşûz, İ-râz, Muhâlea, Kavvâm, Sulh

Research Article

History

Received: 25/06/2025

Accepted: 01/08/2025

Published: 30/09/2025

Pub Date Season: September

Plagiarism

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyrights & Licensing

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies utilised are mentioned in the bibliography.

Conflicts of Interest

No conflict of interest declared.

Financial Support

No external funding was used to support this research.

Citation

Kayacan. Al. (2025). The nushooz of man and its provisions. *Description Critique Theoria*, 5: 1-19.

Abstract

In Islamic family law, the marriage contract is a religious-legal bond formed based on mutual consent and governed by divine legal principles. This bond concerns not only the relationship between two individuals but also plays a critical role in maintaining social order, preserving lineage, and achieving the essential objectives of religion. Upon the establishment of the marriage, mutual rights and obligations arise between spouses. These rights and duties are grounded in the normative principles set forth in the Qur'an and the exemplary conduct of the Prophet, later systematized by Islamic legal schools. Nevertheless, the continuation of marriage under ideal conditions is not always guaranteed. When one party neglects their responsibilities or engages in harmful behavior toward the other, the marital union becomes vulnerable. Within this framework, the concept of nushuz has emerged as a key term to define such situations of conflict, disobedience, or violation of rights within marriage. Classical Islamic jurisprudence typically discusses nushuz in reference to a wife's disobedience, negligence, or misconduct toward her husband, labeling her as a nashiza. However, verse 128 of the chapter al-Nisa in the Qur'an clearly refers to forms of nushuz attributed to the husband, thereby indicating that the issue cannot be limited to women alone. This verse emphasizes reconciliation when a wife fears mistreatment or emotional distancing (irad) from her husband, revealing that a man can also fall into the category of nashiz. This article systematically addresses the issue of male nushuz by examining relevant Qur'anic verses and supporting texts from a legal, exegetical, and social perspective. The study aims to demonstrate that nushuz is a bilateral problem of ethical and legal responsibility and to identify the behaviors that may constitute male nushuz, along with the protective measures and legal remedies available to the wife. The article first defines the term nushuz both linguistically and conceptually, and then outlines its semantic framework in the Qur'an. It compares the types of nushuz ascribed to men and women, and evaluates the gradual corrective approach presented for women in the Qur'an in terms of its applicability to men. Specific male behaviors such as irad (emotional neglect), mistreatment, failure to provide financial support, and physical or psychological harm are examined as manifestations of nushuz. The study also reviews the historical context of the verses through early exegesis and traditions, especially the reports attributed to Aisha and Ibn Abbas. In light of these interpretations, the courses of action available to a woman in response to her husband's nushuz (misconduct) are explained. During reconciliation, the wife may offer concessions to maintain the marriage, but if resolution fails, she may seek divorce. In this context, the study draws attention to the reinterpretation of certain views in light of cultural dynamics, locality, and present-day family structures. Ultimately, the article underscores that women can also be victims of harm in marriage, not only the source of conflict, and that Islamic law provides mechanisms to protect their rights. The broader commitment of Islamic jurisprudence to fairness and social justice is emphasized. Accordingly, this study offers a comprehensive contribution to the literature by presenting nushuz as a two-sided phenomenon, evaluated within both traditional jurisprudential thought and contemporary concerns.

Keywords: Nushuz, Irad, Mukhalaa, Qawwamiyya, Reconciliation

Giriş

İslam aile hukukunda evlilik, tarafların karşılıklı rızasına ve şer'î esaslara dayanarak tesis ettikleri dinî-hukukî bir birlikteliktir. Bu akit yalnızca bireyler arası özel bir ilişkiyi değil, aynı zamanda neslin korunması, toplumsal düzenin sağlanması ve dinin temel maksatlarının gerçekleştirilmesini de ilgilendirmektedir. Evlilik ilişkisi, taraflara karşılıklı birtakım hak ve sorumluluklar yükler. Kur'an-ı Kerîm ve hadislerde bu sorumlulukların sınırları çizilmiş; eşlerin karşılıklı saygı, sorumluluk ve iyi geçim çerçevesinde hareket etmeleri teşvik edilmiştir. Ancak her evlilik birliğinin ideal biçimde sürdürülememesi, zaman zaman taraflardan birinin diğerinin hakkını ihlâl etmesi yahut evlilik ilişkisine zarar verici tutumlar içine girmesini mümkün gören İslam çözüm önerileri sunmuştur.

Bu gibi durumlarda İslam hukuk düşüncesi, aile birliğini korumaya çalışırken bireylerin temel haklarını da gözetken çözüm yolları üretmiştir. Bu bağlamda “nüşûz” kavramı, taraflardan birinin evlilik sorumluluklarını ihlâl etmesi, geçimsizlik göstermesi veya eşine zarar verecek davranışlar sergilemesi durumunu ifade eden temel bir terim olarak öne çıkar. Klasik fıkıh literatüründe nüşûz genellikle kadının kocasına karşı sergilediği itaatsizlik ve olumsuz tavırlar bağlamında değerlendirilmiş, bu tür davranışlar sergileyen kadın “nâşize” olarak tanımlanmıştır. Oysa Kur'an-ı Kerîm'deki Nisâ 4/128. âyet, bu kavramın yalnızca kadınla sınırlı tutulamayacağını, kocanın da evlilik ilişkisine zarar verici fiillerde bulunabileceğini ortaya koymaktadır. Bu âyette, kadının kocasından “kötü muamele” ya da “yüz çevirmesi” gibi davranışlar beklemesi hâlinde barışçıl yollarla uzlaşma arayışına gidilmesi tavsiye edilmiştir. Dolayısıyla, kocanın da nüşûz kapsamında değerlendirilebilecek fiiller işleyebileceği açıktır. Bununla birlikte, klasik literatürde ve günümüz akademik çalışmalarında nüşûz ağırlıklı olarak kadın eksenli olarak ele alınmış, kocanın nüşûzu ise daha sınırlı biçimde işlenmiştir. Bu durumun, kadına dair nüşûz hükümlerinin daha ayrıntılı olarak nasslarda yer almış olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Çalışma, bu eksikliği kısmen gidermeyi hedeflemekte ve kocanın nüşûzu konusunu Kur'anî çerçeve, klasik fıkıh birikimi ve çağdaş akademik yaklaşımlar bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda öncelikle nüşûz kavramının lügat ve istilâh yönü açıklanmakta, ardından Kur'an'daki kullanımıyla semantik sınırları ortaya konulmaktadır. Sonraki aşamada kadın ve erkek nüşûzu arasındaki temel farklar karşılaştırmalı olarak ele alınmakta ve özellikle erkeğe isnat edilebilecek fiillerin fikhî yönleri üzerinde durulmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, kocanın sergileyebileceği nüşûz fiillerinin mahiyetini belirlemek ve bu durumlarda kadının başvurabileceği çözüm yollarını fikhî ve toplumsal bağlamlarıyla değerlendirmektir. Bu doğrultuda ilgili âyetlerin tefsirî, sahabe rivayetleri, klasik fıkıh metinleri ve çağdaş akademik literatür birlikte ele alınarak bütüncül bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bir diğer katkısı, nüşûzun yalnızca kadınlarla ilgili bir sorumluluk ihlali olmadığını, kocadan kaynaklı tutumların da hukukî değerlendirmeye konu edilebileceğini ortaya koymasıdır. Bu yönüyle makale, aile hukukuna dair tartışmalarda daha dengeli ve kapsayıcı bir yaklaşımı desteklemeyi hedeflemektedir.

Nüşûz kavramı, klasik kaynaklarda ve günümüz çalışmalarında evlilikte yaşanan geçimsizliklerin fikhî karşılığı olarak detaylı biçimde ele alınmış; özellikle kadının nâşizelik durumu üzerine oldukça zengin bir külliyat oluşmuştur. Bu yönelişin, ilgili nassların kadına dair hükümlere daha fazla yer vermesiyle ilgili olduğu söylenebilir. Ancak bu durum, erkeğin nüşûzunun geri planda kalmasına ve ilgili tartışmaların yeterince gelişmemesine yol açmıştır. Bu makale, erkeğin nüşûzunun fikhî temellerini, Kur'an'da yer alan nasslar doğrultusunda yeniden değerlendirmektedir. Klasik kaynaklarda önerilen çözüm yolları ile günümüz aile yapısı

bağlamında karşılıkları birlikte düşünülerek konu güncel tartışmalara açılmaktadır. Özellikle Kur'an'daki nüşûz âyetlerinin tefsirlerinde yer alan rivayetlerin yorumlanması ve fıkıh metinlerindeki kavramsal ayrımlar, çalışmanın temel referans noktaları arasında yer almaktadır.

Çalışmanın özgün yönü, nüşûzun yalnızca kadınlara mahsus bir sorumluluk ihlali olmadığını, kocadan kaynaklanan tutumların da aynı kavramsal çerçevede değerlendirilebileceğini göstermeye yönelik bir katkı sunmasıdır. Böylece klasik literatüre ve çağdaş hukuki tartışmalara dayalı dengeli bir yaklaşım önerilmekte; konuya dair mevcut çalışmaların açtığı çerçeveye yeni bir boyut eklenmektedir.

1. Nüşûz Kavramı

Kur'an-ı Kerim'de eşlerin birbirlerine karşı olumsuz davranışlarını konu olan Nisa Suresi'nin 34 ve 128. âyetlerinde geçen "nüşûz" neşz/neşez lafzının çoğulu olup n-ş-z kökünden türemiş Arapça mastardır. (İbn Manzûr,1994, s.417; ez-Zebîdî,1965, s.353). Sözlüklerde "yerin yüksek kısmı(tümsek), yükselmek, kabarmak, tepeye çıkmak; geçimsizlik etmek, itaatsizlik göstermek" (İbn Manzûr,1994, s. 417 ; eş-Şa'râvî, s.2673; el-Ezherî, s.209). "kadın erkeğine buğz edip asi olmak; koca karısına eza cefa edip dövmek; yüksek yer", "kadın, kocasına düşmanlık edip başkaldırmak, serkeşlik etmek; koca karısını dövüp eziyet ve cefa etmek" (Erkan,2006, s. 2295). anlamlarına gelmektedir.

Fıkıhta ise "Eşlerin evlilik hukukuna riayet etmemeleri, karının kocasından nefret etmesi, kocasına itaat etmemesi, gözünü kocasından başka tarafa çevirmesi, ona kötü davranması, haklı bir gerekçe bulunmadan eşiyile birlikte bulunduğu evi terk etmesi" (el-İsfahânî,1992, s.637; Erdoğan,2005, s.460). "evlilik birliğini sürdürmeyi engelleyecek düzeyde geçimsizlik sergilemesi, demektir. Bu durumdaki kariya nâşize denir. Genellikle karı için kullanılan nüşûz kelimesi erkeğe izâfe edilerek kullanıldığında kocanın karısına karşı görevlerini ihmal etmesini, ona karşı kötü muamelede bulunmasını ifade eder. Bu durumdaki erkeğe de nâşiz denilmiştir." (Günay,1993, s. 303).

"Yüksekçe bir yere çıktı, otururken kalktı", "bir kavim, başka bir topluluğa duydukları düşmanlıktan dolayı ayaklandı." "Kadın kocasına isyan etti, ondan nefret etti", "koca karısına sert davrandı, ona zarar verdi", "kadının kocasından nefret etmesi, itaat etmeyip ona baş kaldırması, gözünü kocasından başka tarafa çevirmesi" mânâlarına ek olarak, kalp için sıfat şeklinde kullanıldığı zaman "korkudan dolayı uzaklaşmak" mânâsına da gelmektedir. Bu konuda Ebû İshâk şöyle demiştir: "Nüşûz eşler arasında olur. Bunun anlamı eşlerden birinin diğerinden hoşlanmamasıdır." Kelimenin kök hali "neşez" dir. (Erdal,2001, s. 38-39). "Koca karısına nüşûz etti." denince Arapça lügatlerde, kadını dövmek ve ona zarar vermek anlamları verilmiştir. Karı kocasına nüşûz etti denildiğinde ise, ona isyan etti, başkaldırdı, itaatinden çıktı, nefret etti anlamları verilmiştir. Tüm bunları bir araya toplarsak, kadının kocasından, kocanın karısından uzaklaşması ya da önceki tavırlarının tam aksini yapma olduğu söylenebilir.

Nüşûz, eşlerden birinin diğerine karşı sadakat ve bağlılığında zayıflama meydana gelmesi, kalplerin birbirinden uzaklaşmasıyla birlikte sevgi ve merhamet bağının zedelenmesi sonucunda ortaya çıkan davranışsal bir sapma olarak tezahür eder. Nüşûz, aynı zamanda eşlerin birbirine olan ihtiyaçlarını görmezden gelerek bağımsız davranışları, aralarında nefretin yerleşmesi, evlilik akdinin gerektirdiği hak ve sorumluluklara riayet etmemeleri, haksız ve kaba tutumlar sergilemeleri; özellikle de erkeğin eşine fiziksel şiddet uygulayarak iz bırakacak şekilde darp etmesi ya da onu dinen haram kabul edilen bir fiili işlemeye zorlaması gibi durumlarla da kendini gösterebilir. (İbn Nüceym,1431, s.83; Yaman,2015, s. 93).

2. Kur'an'da Kocanın Nüşûzunun Delili: Nisa Suresi 128. Ayetin Tefsiri ve Yorumları

Kur'an-ı Kerim'in aile ilişkilerinde karşılıklı sorumluluklara dair önemli hükümler içeren Nisâ sûresinin 128. âyeti, özellikle kocanın eşine ilgisiz veya soğuk davranması gibi durumları kapsayan bir ayet olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, ilgili âyetin nüzûl sebebi hakkında klasik tefsir kaynaklarında farklı rivayetler aktarılmaktadır.

Hz. Âişe'den nakledilen bir rivayete göre söz konusu âyet, bir kocanın eşine karşı ilgisizliği ve arzusal soğukluğu üzerine nazil olmuştur. Kadının bu değişimi fark etmesi ve evliliğini sürdürebilmek adına kocasından boşanmasını talep etmeyerek, ona karşı daha esnek bir ilişki biçimi önermesi bu âyetin inişine sebep olarak gösterilmiştir. (et-Taberî, 1968, s. 307). Ayette geçen “Eğer bir kadın, kocasının kendisine karşı nüşûzundan veya yüz çevirmesinden endişe ederse...” ibaresi bu bağlamda anlam kazanmaktadır. (Buhârî, s. 184).

İbn Abbâs'tan bir rivayette bu âyeti kerime, Hz. Peygamber'in hanımlarından Sevde bint Zem'a ile ilgilidir. Rivayete göre, Sevde yaşlandığı için Hz. Peygamber'in kendisini boşamasından kaygılanmış ve ona, “Beni boşama, nikâhın altında tut; ancak bana ayırdığın geceyi Âişe'ye ver” demiştir. Bu talebi üzerine Hz. Peygamber'in onunla evliliğini sürdürmesi ve ardından söz konusu âyetin nazil olması anlatılır. (Ebû Dâvud, Nikâh, 39; el-Âlûsî, s.161; İbn. Kesîr,1989, ss. 60-61 trc. Karlığa & Çetiner, s. 1950–1951).

Bir başka rivayette âyetin nüzûl sebebi, belirli kişilerle ilişkilendirilerek açıklanır. Bunlardan biri, sahâbî Râfî' b. Hadîc'in yaşanan eşine karşı ilgisinin azalması ve genç bir kadınla evlenmesi üzerine yaşanan gelişmelerdir. Bu olayda, yaşlı eşin boşanmayı tercih etmeyip belirli haklarından feragat ederek evliliği sürdürme iradesi göstermesi üzerine âyetin nazil olduğu aktarılmaktadır. (er-Râzî, s. 65) Bir diğer rivayete göre ise erkek, yeni evlendiği eşine daha fazla sevgi göstermesi nedeniyle ilk eşiyle arasında huzursuzluk meydana gelir. Bunun üzerine ilk eş, boşanmak yerine, kocasının kendisine uygun göreceği kadar gece ayırmasını kabul ederek evliliğin devamını ister. Bu durum da âyetin iniş sebebi olarak zikredilir. (Duman,2020, s. 272). Ayrıca, ilgisiz bir kocanın karısını boşamak istemesi karşısında kadının, “Beni boşama, nasıl istersen öyle davran” şeklinde bir tavır sergilemesi de âyetin sebep-i nüzûlü olarak rivayet edilmiştir. (et-Tirmizî, s. 26).

Bu âyetin tefsirinde müfessirler, karının evliliğin korunması adına aktif ve uzlaştırıcı bir rol üstlenmesi gerektiğini ifade ederler. Kadının, kocasının sevgisiz ve ilgisiz tavırlarını telafi edebilmek adına bazı haklarından feragat etmesi, örneğin mehrinde indirim yapması veya kocasına hediye sunması gibi adımlar önermektedirler. Özellikle çok eşli evliliklerde, yaşça büyük eşin, diğer eşlere nazaran daha özverili bir tutum sergilemesi gerektiği şeklinde görüşler öne sürülmektedir. (el-Beydâvî, s.261; el-Kurtubî 1967, s.403).

Nisâ sûresi 128. âyet, evlilik ilişkisinde ortaya çıkabilecek ilgisizlik ve soğukluk durumlarında taraflara uzlaşma çağrısı yapmaktadır. Kadın, kocasının kendisine sırt çevirdiğini veya başka bir kadına meylettığını hissettiğinde, Kur'an'ın “Sulh daha hayırlıdır” ilkesine dayanarak evliliğin korunmasına yönelik çözümler aramalıdır. Kadının yaratılıştan gelen yumuşak mizacı ve uzlaştırıcı tabiatı, evliliğin devamını sağlamada önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, bazı klasik yorumlarda, evlilik birliğini sürdürmek isteyen kadının fedakârlık ve anlayış göstererek kocasının gönlünü kazanmaya çalışmasının uygun görüldüğü yönünde bir eğilim gözlenmektedir. (Topaloğlu,2016, s. 132).

3. Ayette Geçen “Nüşûz” ve “İ'Râz” Kavramları

İ'raz, a-r-z kökünden gelen Arapça bir kelimedir. Sözlükte, “yüz çevirmek”, “sırtını dönmek” anlamındadır. (İbn Manzur,1997, s. 176; el-Firûzâbâdî,1407, s. 834). Kocanın i'razı ise, eşine karşı soğuk davranması, yakınlığı

azaltması ve ondan boşanmak istemesi anlamında kullanılmaktadır. (el-Kurtubî,1967, s. 403). Nisâ sûresi 128. âyette peş peşe gelen ve “ج” (vav) atıf harfi ile birbirine bağlanan “i’râz” ve “nüşûz” kavramları aynı anlama gelmemekle beraber koca için kullanılmıştır. İ’raz’ın farkı kocanın çirkinlik, yaşlılık, bakımsızlık, şişmanlık vs. gibi gerekçelerle karısından soğuyup karısına cinsel manada arzusunu kaybedip yüz çevirmesidir. (el-Âlûsî, s.161).

Klasik fıkıh literatüründe nüşûz kavramı genellikle kadın için kullanılsa da, bu ayet özelinde kocanın da geçimsiz, kırıcı ve sorumsuz tavırlarının nüşûz kapsamında değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır. Ayette geçen "kötü muamele" ve "yüz çevirme" (i’râz) kavramları, müfessirler tarafından farklı boyutlarıyla açıklanmıştır. İbn Âşûr’a göre, erkeğin nüşûzu genellikle sevgi ve ilgi eksikliği, duygusal ihmal, sözlü ya da fiziksel şiddet, eşe karşı ekonomik baskı ya da duygusal uzaklaşma gibi biçimlerde tezahür eder. (İbn. Âşûr,1984, s.235).

Müfessir Taberî, bu bağlamda “nüşûz”u erkeğin eşine karşı fiziksel ya da sözlü baskı kurması, haklarını ihlal etmesi ve evlilikten beklenen karşılıklı saygı ve sevgiyi ortadan kaldırması şeklinde yorumlamıştır. (et-Taberî,1968, ss.267-268). Kurtubî ise nüşûzu, eşlerin birbirinden uzaklaşması olarak değerlendirirken; i’râz kavramını, erkeğin karısıyla ilgilenmemesi, onunla konuşmaması ve psikolojik baskı uygulaması şeklinde anlamlandırmıştır. (el-Kurtubî,1967, s.403).

Fahreddin er-Râzî, nüşûzun, eşe karşı sertlik ve kırıcı davranışlar göstermek, haklarını ihlal etmek ve duygusal baskı kurmak olduğunu belirtmiş, i’râzı ise mücadeleye girmeksizin ilgisizlik ve soğukluk olarak tarif etmiştir. (er-Râzî, s.235). Elmalılı Hamdi Yazır da bu bağlamda, erkeğin eşine karşı ilgisizliği, onunla konuşmayı kesmesi, sevgisini ve maddi desteğini esirgemesini nüşûz kapsamında değerlendirmiştir. (Yazır,1960, s.97).

Modern yorumcular da benzer şekilde nüşûzu, kocanın ailevi sorumluluklarını ihmal etmesi, şefkat, sevgi ve koruma gibi temel duygulardan mahrum bırakması olarak yorumlamaktadır. Erkeğin eşine karşı ilgisiz davranması, yüz çevirmesi, cinsel yakınlıktan kaçınması, nafaka vermemesi gibi durumlar fıkıhta “i’râz” olarak değerlendirilmiş ve bu da nüşûz kapsamında ele alınmıştır. (ez-Zuhaylî,1991, s.260). Nisa suresi 128. Ayette üzerinde durulan kocanın nüşûzu; evlilik hukukuna aykırı biçimde karısına ilgisizlik göstermesi, duygusal ve fiziksel mesafeyi artırması, adaletli davranmaması, eşine yüz çevirmesi gibi tutumları kapsamaktadır. (Ayan,2013, s. 40). Ayrıca eşine yönelik fiziksel şiddet ya da sert davranış biçimleri de bu kapsamda zikredilmiştir. (Esed,2006, s. 143). Nüşûzun bir diğer görünüm biçimi ise kocanın merhametsiz ve kırıcı davranışlarda bulunarak evlilik birliğini zedelemesidir. (Bayraklı,2010, s.124). Bunun yanında, eşinden nefret etmesi ve cinsî yakınlıktan uzak durması da nüşûz çerçevesinde değerlendirilmektedir. (Bilmen,1985, s. 679). Nihayetinde, karı-koca arasında süregelen geçimsizliklerin temelinde kocanın bu tür ihmalkâr ve ilgisiz tutumlarının yer aldığı da ifade edilmektedir. (Orhan,2024, s. 83).

İ’râz, çoğunlukla kocanın davranışlarından kaynaklanmaktadır. Kadın, aile içindeki karşılıklı sorumluluk bilinci çerçevesinde, sorumluluklarını yerine getirmeyen kocasına karşı uygun tepkiler geliştirebilir. Bununla birlikte, kadınların genel olarak kocalarına öğüt verme, yatak ayırma veya erkek için öngörülen yaptırımları uygulama gibi doğrudan müdahale imkânları sınırlıdır; bu durum, kadınların toplumsal ve hukuki konumundan kaynaklanan bir sınırlamayı yansıtmaktadır. Bu nedenle Yüce Allah, ailenin iki temel sorumlusundan biri olan kadına, duruma uygun olarak farklı bir yaklaşım yöntemi önerir. (Demir,1994, s. 13). Erkeğin nüşûzu, sadece eşler arasındaki ilişkiyi değil, çocukların psikolojisini ve toplumun ahlaki yapısını da olumsuz etkiler. Bu nedenle İslam hukukçuları, erkeklerin aile içindeki görevlerini yerine getirmelerini dini bir vecibe olarak görmüşlerdir. Kadının kocasının Kur’an ve sünnete aykırı taleplerini yerine getirmeme hakkı da bu anlayışın sonucudur. (Bilmen,1950, s.269). Erkeğin nüşûzu, aile hayatını tehdit eden ciddi bir sorundur. Bu durumun giderilmesi, sulh yollarının

denenmesi, erkeğin dini ve ahlaki sorumluluklarını yeniden hatırlaması ve gerekirse arabuluculuk mekanizmalarının devreye girmesi ile mümkün olabilir.

4. Nisa Suresi 128. Ayetinde Geçen Sulh (Uzlaş) Kavramı ve Kadının Konumu

Sulh kelimesi, Arapça “sa-le-ha” (سَلِّحْ) kökünden türeyen bir mastar olup lügatte; “barış, uyum, anlaşma, ittifak, fesadın zıddı olarak düzenleme, arabuluculuk yapma, iyileştirme ve onarma” gibi çeşitli anlamları ifade eder. (el-Ferâhîdî, 1993, ss.269-270; el-İsfahânî, 2002, s. 489; İbn Manzûr, 1997, ss.384-385; ez-Zebîdî, 1965, s.547). Ayrıca bu kökten gelen kelimeler, "sahih olmak", "faydalı hâle getirmek", "iyiliğe sevk etmek", "barışmak ve barıştırmak" gibi anlamlara da sahiptir. (Heyet, 1987, s.234; Atar, 2009, s.81; Heyet, 2010, s. 598). Bu çerçevede sulh, hem bireysel hem toplumsal ilişkilerde bozulan düzeni yeniden tesis etmeye yönelik bir çabanın ifadesi olarak kabul edilmektedir.

Terim olarak sulh; insanlar arasındaki husumeti sona erdirmek ve onları barıştırmak amacıyla gerçekleştirilen karşılıklı rıza esasına dayalı uzlaşma sürecini ifade eder. (el-Ferâhîdî, 1988, ss.269-270; el-Ezherî, 2001, ss.445-454; el-İsfahânî, 2002, s. 489; İbn Manzûr, 1997, ss.384-385). Fıkıh literatüründe ise sulh, davacı ile davalının anlaşarak aralarındaki ihtilafı sona erdirmeleri yönünde yaptıkları hukukî bir akit olarak tanımlanır. (Erdoğan, 2013, s. 513). Bu akit, tarafların rızasıyla çekişmeli bir durumu ortadan kaldırmakta ve davanın mahkeme dışında çözümünü sağlamaktadır. (Atar, 2009, s.481).

Evlilikte yaşanan anlaşmazlıklar ve geçimsizlikler karşısında boşanma ve ayrılığa yönelmektense, uzlaşma ve barışma yollarının tercih edilmesi, İslâmî prensiplere daha uygundur. Bu bağlamda, kocanın nüşûzu yani kaba, soğuk ve ilgisiz tutumu karşısında, eşler arasında yeniden nezaket ve anlayış ortamının tesis edilmesiyle aile bağlarının korunması ve güçlendirilmesi yönünde bir eğilim oluşur. Ancak, Kur’ân’ın dikkat çektiği üzere insan, “şuuh (الشَّحْ)” yani bencillik, kibir ve üstünlük taslama gibi nefsi zaafırla yaratılmıştır (Nisâ 4/128). Bu gerçek göz önünde bulundurularak, Kur’ân bireyi yalnız bırakmayıp, ihsan ve takvâ gibi ahlâkî değerlere yönlendirmekte ve bireyin iç dünyasıyla dış yaşantısı arasında tutarlı bir denge kurmaktadır. (Seyyid Kutub, 1991, s.168).

Aile kurumuna zarar veren toplumsal parçalanma, suç oranlarındaki artış ve bireysel yıkımın temelinde, ekseriyetle çözülmemiş ailevi problemler yer almaktadır. Bu sorunlar sosyal, ekonomik ve psikolojik açılardan bireyleri ve toplumu derinden etkileyen çarpıklıklara yol açmaktadır. Eğer bu problemler aile içinde çözülmeye başlanırsa, toplumsal huzursuzluğun ana nedenleri ortadan kalkacak ve toplumda karşılıklı rızaya dayalı bir barış ve huzur ortamı hâkim olacaktır. (ed-Derveze, 1964, ss.124-125). Aksi takdirde, çözülemeyen aile sorunlarının neticesi olan boşanma; bireylerde duygusal çöküntü, stres, yalnızlık, sosyal dışlanma ve güven sorunları gibi psikolojik tahribatlara yol açarken; toplumda ise tek ebeveynli aileler, değer çatışmaları ve gelecek nesillerin sağlıklı yetişmesi gibi sosyolojik yansımalar doğurabilir. (Doğan, 2011, s.67; Heyet, 2018, s.18-33; Kutluay, 2019, ss.442-443).

Kadına kocasına nasihat etme veya fiziksel yaptırım uygulama gibi bir hak verilmemesinin gerekçesi, kadınların yaratılış itibarıyla daha duygusal ve kırılgan olmaları; erkeklerin ise meseleleri daha soğukkanlı değerlendirme kapasitesine sahip olmalarıdır. Bu nedenle nasihat ve sabır gibi erdemlerin daha ziyade erkek tarafından icra edilmesi beklenmiştir. (Öğüt, 1993, Cimâ).

Kur’ân’da sabır ve öfke kontrolüyle ilgili birçok âyet mevcuttur. Gücüne rağmen intikam almayan, öfkesini yenen kimseler övgüye layık görülmüş ve mükâfatlarının zayi olmayacağı bildirilmiştir (Âl-i İmrân 3/134; Hûd 11/115; Yûsuf 12/90). Ancak burada önemli bir dengeye dikkat çekilmelidir: İslâm sabrı ve teenniye teşvik etmekle

birlikte, bu süreçte taraflardan birinin zulmetmesine ya da zulme uğramasına rıza gösterilmesini onaylamaz. Zira İslâm'ın temel ilkelerinden biri ne zulmetmek ne de zulme maruz kalmaktır (Bakara 2/279).

Klasik kaynaklarda kadının kocasının cinsel talebine karşılık vermemesi hâlinde ilahî gazabı hak edeceği yönünde rivayetler bulunmaktadır (Buhârî, “Nikâh” 85; Müslim, “Nikâh” 120-121). Bu hadislerin arka planında, kadının bu tutumunun erkeğin başka kadınlara yönelmesine neden olabileceği ve bunun da ailenin dağılmasına sebep olabileceği düşüncesi yer almaktadır. Neticede, kadının sulh çabası hem evliliği koruyan bir bilinç hem de Kur'an'ın övdüğü bir davranış biçimi olarak takdir edilmiştir. Bu tavır, erkeğin sorumluluğunu hatırlamasına ve evlilikteki yanlış tutumlarından dönmesine zemin hazırlayabilir. Böylece nüşûz, krize değil, arınmaya ve yenilenmeye vesile olabilir.

İslâm aile hukukunda da sulh, aile içerisindeki huzursuzlukların giderilmesi, özellikle kocanın nüşûzu durumunda ortaya çıkan gerilimlerin azaltılması ve aile birliğinin korunması amacıyla önerilen önemli bir çözümdür. Kur'an'da da bu duruma açıkça işaret edilmekte ve barışın, taraflardan birinin taviz vermesi pahasına da olsa tercih edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Nisâ, 4/128). Bu bağlamda sulh, yalnızca bir hukukî düzenleme değil; aynı zamanda sosyal yapının korunması ve aile bütünlüğünün devamı açısından ahlâkî ve toplumsal bir sorumluluk olarak değerlendirilmektedir.

5. Kadının Nüşûzu

Nüşûz, kadınların eşlerini hâkimiyetleri altına alması, isyan ile kocalarının yataklarından kalkması, kocalarına itaat etmeleri gereken yerde buğz ve yüz çevirmeyle karşı çıkması” (et-Taberî,2015, s. 299). “Karının kocasına itaat etmesi gereken hususlarda ona itaat etmeyip karşı çıkmasıdır.” (Cessâs,2013, s. 93). Nüşûz, kocaya isyan ve başkaldırmadır. Kelimenin aslı, bir şey yükseldiğinde Arapların “neşezeşşey'ü” (o şey yükseldi) demelerine dayanır. (er-Râzî,2000, ss.71-72).

Klasik İslâm fıkıh mezhepleri, “nüşûz” kavramını ağırlıklı olarak kadının evlilik içindeki görevlerini ihlali olarak ele almıştır. Her mezhep kendi metodolojisi doğrultusunda nüşûzun şartlarını, sonuçlarını ve buna karşı alınacak tedbirleri belirlemiştir.

Hanefî mezhebinde nüşûz, kadının kocasının meşru taleplerine karşı gelmesi ve evlilik hayatının gereklerini yerine getirmemesi şeklinde tanımlanır. (Serahsî,1993, s. 186). Kadının izinsiz şekilde evden çıkması, cinsel birlikteliği haklı bir sebep olmaksızın reddetmesi veya kocasına karşı hürmetsiz davranışlar sergilemesi nüşûz kapsamında değerlendirilir. (İbn Âbidîn, s.582). Hanefî fıkıhında nâşize olan kadının nafaka hakkı düşer, çünkü bu davranışıyla evliliğin gereklerini ihlâl etmiş sayılır. (İbn Nüceym,1431, s. 94). Ancak bu hükmün uygulanabilmesi için fiilî bir nüşûzun varlığı şarttır; yalnızca şüphe veya niyet bu sonucu doğurmaz. (el-Kasânî,2003, s. 332).

Mâlikîler nüşûzu, hem kadın hem de erkek açısından ele alarak çift taraflı bir bakış açısı geliştirmişlerdir. (ed-Derdîr, s.529). Kadının nüşûzu sadece itaatsizlikle değil, kocanın haysiyetini zedeleyecek davranışlarla da ilişkilendirilmiştir. Mâlikîler ayrıca, kadının kocasıyla konuşmaktan kaçınmasını, sürekli kavga çıkarmasını ve evden uzak kalmasını da nüşûz olarak kabul etmişlerdir. (Ebû Zehra,1990, s. 472). Bu mezhepte, nüşûz sabit olduğunda kadının nafakası kesilir; buna ek olarak hâkim aracılığıyla uyarı ve tedbirler alınabilir.

Şâfîiler, nüşûz kavramını daha dar bir çerçevede değerlendirir. Onlara göre, kadının meşru emirleri reddetmesi, özellikle cinsel birlikteliği sebepsiz yere kabul etmemesi nüşûzun temel göstergesidir. (en-Nevevî, s.145). Kadın bu tür bir tavır sergilerse nafaka hakkını kaybeder. Ancak Şâfîî fıkıhında evden izinsiz çıkmak tek başına nüşûz sebebi sayılmaz; bu, sadece kocanın hakkını değil, aynı zamanda toplumun güvenliğini de ilgilendiren bir durum olarak farklı değerlendirilir. (eş-Şirbînî,1997, s.215).

Hanbelî fikhî da nüşûzu, kadının evlilik sorumluluklarını ihmal etmesi ve kocasına karşı itaatsizliği olarak görür. Bu mezhepte kadın, evden izinsiz ayrılır, süslenmez, kocasını küçümseyici davranışlarda bulunursa nüşûz etmiş sayılır. (İbn Kudâme,1984, s. 455). Nafaka düşürme, yatak ayırma ve son çare olarak darb gibi tedbirlerin alınabileceği belirtilir. Ancak Hanbelîler, bu önlemlerin aşamalı ve ölçülü olmasına büyük önem verirler.

Kur’ân-ı Kerîm’de nüşûz kavramı, evlilik birliğinin taraflarından biri olan kadının sergilediği geçimsizlik veya itaatsizlik bağlamında doğrudan Nisâ Sûresi 34. âyetinde ele alınmaktadır. Bu âyet, aile içi düzenin korunmasına yönelik olarak erkeklere, nüşûz durumundaki eşlerine karşı üç aşamalı bir tedbir mekanizması sunmaktadır:

“Erkekler, kadınlar üzerinde *kavvâmdırlar*. Çünkü Allah, onların kimini kimine üstün kılmıştır ve çünkü erkekler mallarından harcamaktadırlar. İyi kadınlar, itaatkâr olanlar ve Allah’ın korumasını emrettiği şeyleri (kocaları yokken) koruyanlardır. Nüşûzundan endişelendiğiniz kadınlara öğüt verin, yataklarında yalnız bırakın ve (son çare olarak) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onlara karşı başka yol aramayın. Şüphesiz Allah yücedir, büyüktür.” (Nisâ, 4/34).

Bu ayette “nüşûz”dan korkulan kadınlara karşı sırasıyla:

1. Va‘z (öğüt verme),
2. Hicrân (yatakta yalnız bırakma) ve
3. Darb (dövme)

şeklinde aşamalı yaptırımlar zikredilmiştir. (Nisa 4/34; Yazır, s. 558). Bu sıralama, İslâm’ın eğitimsel ve aşamalı ıslah yöntemini yansıtmaktadır. Kadının nüşûzu, henüz gerçekleşmemiş olsa bile bu davranışların başlamasından endişe edilmesi durumunda dahi tedbir alınabileceğini göstermektedir. (er-Râzî, s. 76; Nisa 4/34). Nüşûzun birinci derecesinde kocası ona, nazik, yumuşak ve tatlı sözle geçimsizliğini bırakmasını, Allah’a ve kocasına itaat etmesini, namus ve iffetini koruyan iyi geçimli bir eş olmasını öğütler. (el-Kâsânî,2003, s. 334). Öğüt ifade ve üslup bakımından şiddet içermez ve ödevlerini tam yapan ve kusuru bulunmayan kocanın evlilik birliğini korumak ve yıkılmasını önlemek amacıyla karısına yapmış olduğu öğüt, Şârinin kocadan beklediği özverili bir davranıştır. (Görgülü, s. 137). Ayetin sonunda yer alan “Eğer size itaat ederlerse, artık onlara karşı başka yol aramayın.” ifadesi, uygulamaların nihai amacının ıslah ve evliliğin devamı olduğunu ortaya koymaktadır. (Kurtubî, s. 168) Bu hüküm, cezalandırmadan çok evlilik birliğini korumayı hedefleyen bir “önleyici hukuk” mekanizması olarak değerlendirilmiştir. (Demirtaş,2019, s. 267).

Erkeğe tanınan bu yaptırımlar, kadını cezalandırmak için değil, evlilik kurumunu korumak ve taraflar arasındaki dengeyi sağlamak içindir. İslam hukukunda kadının şiddete maruz bırakılması değil, makul ve aşamalı yöntemlerle ıslah edilmesi amaçlanır. Bu yüzden fakihler, darbın ölçüsüz olması, kadına zarar vermesi veya sürecin keyfî uygulanması hâlinde erkeğin sorumlu tutulacağını belirtmişlerdir. (eş-Şâtibî,1997, s. 380).

6. Kocanın Nüşûzu

İslâm aile hukukunda evlilik, karşılıklı hak ve sorumluluklara dayanan ahlâkî ve hukukî bir sözleşmedir. Bu sözleşmede kocaya, sadece ailenin maddî ihtiyaçlarını karşılamak değil; aynı zamanda eşine karşı iyi geçim, saygı ve şefkatle davranmak gibi görevler yüklenmiştir. Kocanın bu yükümlülükleri ihlâl etmesi, İslâm hukuk literatüründe “nüşûz” olarak tanımlanmıştır. Nüşûz kavramı her ne kadar geleneksel metinlerde genellikle kadın üzerinden ele alınsa da, Kur’an ve klasik fikhî kaynakları kocanın da nüşûzda bulunabileceğini açıkça belirtmiştir. (Nisâ 4/128).

Nüşûzun arkasındaki nedenler, psikolojik, duygusal ve ekonomik kökenli olabilir. Erkeğin evlilik kurumuna zihinsel olarak hazırlıksız olması, özgürlüğünü sınırlanmış hissetmesi, eşine karşı sevgisini kaybetmesi veya nefret duyması gibi durumlar, bu tür ihlâllere yol açabilmektedir. (İbn Kudâme,1984, s.93). Nefret duygusu, özellikle sözlü ve fiilî şiddetin, hatta cinsel şiddetin temelinde yer alan bir faktördür.

7. Kocanın Nüşûz Sayılan Davranışları ve Çözüm Yolları

7.1. Nafaka Vermeme ve Ekonomik İhmal

Kocanın nüşûz davranışı kapsamında değerlendirilebilecek hallerine dair önemli başlıklardan biri, eşinin nafakasını temin etmemesi durumudur. Bu durum her zaman ortaya çıkmasa da kimi zaman ailenin huzurunu ve düzenini olumsuz etkileyebilir. Geçimini temin edemeyen kocanın içinde bulunduğu bu yetersizliği, öfke davranışlarıyla dışa vurması, aile bireylerine karşı kırıcı, kaba hatta şiddete varan tutumlar sergilemesi söz konusu olabilir. (Orhan,2024, s. 90). Bu tür davranışlar genellikle ekonomik gerekçelere dayanmaktadır ve bu bağlamda hâkim tarafından müdahale edilebilecek ilk örnekler arasında yer alır. Kocanın eşine nafaka sağlamaması ya fakir olması ya da malî imkânlarla sahip olduğu hâlde cimrilik etmesi gibi nedenlerle gerçekleşebilir.

Diğer bir ekonomik sebep ise karısının malına el koymasıdır. İslam aile hukukunda mal ayrılığı esasî hüküm sürer ve evlilik öncesi ya da sonrası sahip olunan malların mülkiyeti ve yönetimi her bir eşe aittir. Karı ve koca, birbirinin izni olmaksızın kendi malında tasarruf hakkına sahiptir. (Taş,2022, s. 71). Ancak bazı kocaların tamahkârlıkla, verdiklerini geri almak veya borçlu oldukları mehri ödememek amacıyla eşlerine baskı uyguladığı gözlemlenmektedir. Bu baskılar açık (tehdit, küfür, dövme) veya dolaylı olabilir. İslam hukukunda bu tür zorlama durumlarına "ikrâh" denir ve bu haliyle yapılan rızanın geçersiz olduğu kabul edilir. Dolayısıyla, böyle bir hibe sonrası boşanma gerçekleşse bile mahkeme, kadının mehrini iade etme hakkını korur ve kocaya ta'zîr uygulanabilir. (el-Ankaravî,1292, s. 145; Midilli, 2021, s.151).

Kocanın mehri vermemek veya geri almak için eşine uyguladığı dolaylı baskı ise evliliği çekilmez kılmak ve kadını muhâleaya (karşılıklı rızaya dayalı boşanma) zorlamak olarak değerlendirilir. İslam aile hukukuna göre koca, yalnızca sulh veya muhâle yoluyla boşanma sebebiyle eşinden mal alabilir. (es-Sâyis,2002, s. 332). Ancak sulh kanalından mal alabilmek, karısının kendi üzerindeki birtakım haklarından feragat etmesine ya da kocasını boşanmaktan vazgeçirmesine bağlıdır. Muhâle yoluyla mal alabilmek ise, karının boşanmayı kabul ederek karşılık olarak mal vermesiyle mümkündür. (Atar,2020, s.397; el-Bâbertî,1970, s.210; İbnu Nuceym,1431, s.436). Bu bağlamda, kocanın karısına eziyet ederek, boşanma niyeti olmaksızın onu kendisinden soğutmaya çalışması ve böylece mal alması caiz görülmemektedir. Fakihlerce bu şekilde alınan malın haram olduğu hususunda görüş birliği bulunmaktadır. (el-Cessâs,1993, s.455; es-Semerkandî,1994, s.200).

Cumhuriyet görüşüne göre, kocanın fakir olması durumunda dahi nafaka yükümlülüğü düşmez; bu borç, ekonomik durumunun iyileşmesine kadar ertelenir. Ancak bu borç sebebiyle koca derhal ödeme için zorlanamaz. (eş-Şâfiî,1990, s. 115; İbn Kudâme,1984, s.398; İbn Nuceym,1431, s.200). Buna karşılık Mâlikîler, kocanın yoksulluğunun nafaka sorumluluğunu ortadan kaldıracağını ve malî durumu düzelse bile geriye dönük olarak bu nafakanın talep edilemeyeceğini belirtmişlerdir. (el-Lahmî,2011, s. 2031; Zuhaylî,1989, s.811).

Kocanın fakirliği nedeniyle eşine nafaka verememesi, bazı mezheplerde boşanma (tefrîk) gerekçesi olarak da değerlendirilmiştir. Şâfiîler ve Hanbelîler, bu hususta Said b. Müseyyeb'in görüşüne dayanarak, nafakasını alamayan kadının kocasından ayrılabilmesi yönünde içtihatla bulunmuşlardır. (Şâfiî,1990, el-Ümm, s.115; İbn Kudâme,1984, s.362; eş-Şâfiî, *Musnedu's-Şâfiî*, s. 266; el-Beyhaki,2003, s.773). Bu yaklaşım, fıkhî "evveliyet" (öncelik) ilkesiyle desteklenmektedir. Zira cinsî ilişkiye ehil olmayan bir kocanın, bu nedenle eşinden ayrılmasının

câiz görülmesi, daha temel bir ihtiyaç olan nafaka hususunda da aynı sonucun geçerli olmasını gerekli kılar. (Zuhaylî, 1989, s.812).

Kocanın maddi yönden güçlü olduğu hâlde eşinin nafakasını karşılamaması ise farklı bir hukuki zemine oturtulmuştur. Bu durumda bazı fakihler, kadının kocasının izni olmaksızın kendisine ve çocuklarına yetecek miktarda mal alabileceği görüşündedir. Nitekim Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadis bu görüşe delil olarak sunulmaktadır. Rivayete göre, Hind bint Utbe, Hz. Peygamber'e kocası Ebû Süfyan'ın cimriliğinden yakınarak onun izni olmadan malından aldığını söylemiş, Hz. Peygamber ise bu durumda kişinin kendisine ve çocuklarına yetecek kadar mal alabileceğini ifade etmiştir. (Şâfiî, 1990, s. 114; İbn Kudâme, 1984, s. 357; Buhârî, "Tâlâk", 25).

Kadın bu tür bir davranışta bulunamıyor ya da mal alma imkânı yoksa, durumu kadı/hâkime iletme yoluna gidebilir. Hâkim öncelikle kocayı uyarır, şikâyetin devam etmesi hâlinde ise uygun cezaî yaptırımlarla (te'dib, tefrîk, tâ'zîr) cezalandırılması yoluna gidilebilir. (eş-Şirbînî, s. 433; el-Buceyremî, 1995, s. 479). Hanefiler bu konuda, mali imkânı olduğu hâlde nafakayı vermeyen kocanın hapisle cezalandırılmasını uygun bulurlar. Hapis süresi konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte bir ila altı ay arasında değiştiği ifade edilmektedir. Bu noktada, hâkimin takdir yetkisi ön plana çıkar. (Serahsî, 1993, ss. 187–188).

Kocanın nafaka vermemesi durumu, İslam aile hukukunda nüşûz kapsamında ele alınan önemli bir mesele olup hem ekonomik hem de sosyal boyutlarıyla değerlendirilmelidir. Fakirlik hali nafaka yükümlülüğünü tamamen ortadan kaldırırsa da erteleme gibi düzenlemeler yapılabilmektedir. Öte yandan, maddi gücü olduğu halde nafaka vermeyen kocaya karşı çeşitli hukuki yaptırımlar uygulanması, kadının temel ihtiyaçlarının korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, kadının haklarının korunması ve evlilik birliğinin sürdürülebilirliği için hukuki mekanizmaların etkin şekilde işletilmesi gerekmektedir. Böylece hem taraflar arasındaki adalet sağlanacak hem de aile içi barış ve huzurun korunmasına katkı sunulacaktır.

7.2. Fiziksel ve Psikolojik Şiddet

İslâm aile hukukunda kocanın nüşûzu, yalnızca eşine ilgisiz davranmasıyla sınırlı olmayıp, zaman zaman fiziksel ya da sözlü şiddet şeklinde de tezahür edebilir. Bu kapsamda, karısına yönelik eziyet ve kötü muamelede bulunan kocanın tutumu da nüşûz kapsamında değerlendirilmiştir. (en-Nisâbü'rî, 1990, s.509). Özellikle kocanın, eşinin can güvenliğini, haysiyetini ve izzetini tehdit eden davranışları; sadece fiziki saldırı değil, aynı zamanda hakaret, küfür ve benzeri sözlü eylemler de şiddet kapsamında değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, erkeğin bu sözlü müdahalesinin nüşûz olarak kabul edilebilmesi için, söz konusu ifadelerin haksız yere söylenmiş olması, ceza içerikli bir üslup taşıması ya da dinî bakımdan günah sayılan ifadeler arasında yer alması gerekir. Eğer koca, eşinin açıkça haram, günah ya da aile düzenine zarar veren davranışlarını engelleme maksadıyla birtakım sözler sarf etmişse, bu durum şiddet kapsamında değerlendirilmemektedir. (Midilli, 2021, s. 132).

Kocanın bu tür sözlü ya da fiziksel şiddet içerikli nüşûz davranışları karşısında ilk adım, hâkim tarafından uyarılması ve kendisine karısına iyi davranması yönünde nasihat edilmesidir. Bu aşamada hedef, eşler arasında uzlaşmayı sağlamak ve sorunun sulh yoluyla çözülmesini temin etmektir. Ancak koca, hâkimin bu ikazlarına rağmen tutumunu değiştirmez ve eşine yönelik eziyetlerini sürdürürse, bu durumda ikinci aşamaya geçilerek ona ta'zîr cezası uygulanır. (el-Kâsânî, 2003, s. 23; eş-Şirbînî, 1997, s. 427). Bu ceza, hâkim veya yetkili otoritenin takdirine bırakılmış olan ve had kapsamına girmeyen disiplin cezalarındandır. (Başoğlu, 2011, s. 198). Daha da önemlisi, eğer kocanın bu şiddet içeren davranışlarının arkasında karısını mehirden veya diğer haklarından vazgeçmeye

zorlama gibi bir niyet varsa, burada artık sıradan bir şiddet eyleminden değil, karının hukukî haklarını gaspa yönelik bir nitelikli suçtan söz edilir. Bu durumda uygulanan cezanın da ta'zîr-i şedîd şeklinde ağırlaştırılarak infaz edilmesi gerekmektedir. (Midilli, 2021, s. 151).

İslâm aile hukukunda kocanın eşine yönelik fiziksel ve psikolojik şiddeti, nüşûzun en ciddi ve kabul edilemez şekillerinden biri olarak değerlendirilir. Bu tür davranışlar, aile içi huzurun ve kadının temel haklarının korunması açısından büyük tehdit oluşturmaktadır; bu nedenle hukuki müdahale ve yaptırımların uygulanması zaruridir. Hâkimin öncelikle tarafları uzlaştırmaya çalışması, sonrasında ise şiddetin devam etmesi hâlinde disiplin cezalarıyla kocanın sorumlu tutulması hem aile düzeninin sağlanması hem de mağdurun korunması açısından hayati öneme sahiptir. Özellikle şiddetin hukuki hakların gaspı amacıyla kullanılması durumunda, cezaların daha ağırlaştırılarak uygulanması adaletin tecellisi açısından gereklidir. Böylelikle, aile içi şiddetin önlenmesi ve sağlıklı, saygıya dayalı bir evlilik ortamının tesis edilmesi mümkün olacaktır.

7.3. Duygusal İlgisizlik ve Cinsel Terk

Kocanın nüşûzu, karısı açısından hoşgörü, tahammül sınırlarını aşacak ve evliliğin sürmesini tehlikeye sokacak herhangi bir tutum ve davranış olabilir. Yine kocanın evine, ailesine ilgisiz kalması da evliliğin olumsuz yönde etkilenmesine yol açan bir nüşûz olarak tanımlanmaktadır. (Aktan, 2002, s. 10-14).

İslâm aile hukukunda kocanın nüşûz davranışlarından biri diğeri de cinsî münasebetin terkidir. Bu konuda mezhepler arasında farklı yaklaşımlar mevcuttur. Mâlikî ve Hanbelî hukukçulara göre, kocanın herhangi bir mazereti bulunmaksızın karısıyla cinsî ilişkiye girmemesi nüşûz kapsamında değerlendirilir. Zira bu iki mezhebe göre cinsî münasebet, kocanın yerine getirmesi gereken bir yükümlülük olup, kadın açısından evlilik içinde bir hak teşkil etmektedir. Mâlikîler bu yükümlülüğü dört günde bir, Hanbelîler ise dört ayda bir olacak şekilde sınırlandırmıştır. (İbn Kudâme, 1984, ss. 237-239; el-Buhûtî, 1997, s. 86; el-Haraşî, 1317, s. 3). Dolayısıyla bu mezheplere göre cinsî münasebetin terki halinde koca, bu yükümlülüğü yerine getirmesi için icbar edilebilir. (ez-Zuhaylî, 1989, s. 329).

Buna karşılık Hanefî ve Şâfiî mezhepleri, cinsî münasebetin evlilik boyunca devam eden bir hak değil, yalnızca zıfâfla sınırlı bir yükümlülük olduğunu kabul eder. Bu anlayışa göre, zıfâf gerçekleşikten sonra kocanın cinsî münasebetten kaçınması nüşûz sayılmaz. Ancak kadının bu noktadaki mağduriyeti kocanın kusurundan kaynaklanıyorsa, tefrîk (kazâî boşanma) talep edebileceği belirtilmektedir. (el-Cessâs, 1431, s. 373; Acar, 2011, s. 277). Hanefîler ve Şâfiîler ayrıca cinsî isteğin istem dışı nedenlerden kaynaklanması hâlinde de nüşûzun söz konusu olmayacağını, dolayısıyla kocanın icbar edilemeyeceğini ifade etmektedir. (el-Muzenî, 2019, s. 109; el-Mergînânî, s. 316).

Cinsî münasebetin amacı sadece fiziksel birleşme değil, aynı zamanda eşler arası duygusal ve sosyal bağın kurulması olduğundan, kocanın karısıyla gecelememesi de bir nüşûz davranışı olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda karının hayızlı ya da hasta olması gibi durumlar dahi bu değerlendirmeyi değiştirmez; zira önemli olan birlikte vakit geçirme yükümlülüğünün ihlalidir. (es-Suneykî el-Ensârî, 1994, s. 75).

Öte yandan zihâr sebebiyle gerçekleşen cinsî münasebetin terkinde durum farklıdır. Hanefîler bu durumda, kocanın karısına dönmesi ya da onu boşaması konusunda icbar edilebileceğini belirtmektedir. Zihâr yapıp da kefarete vermeyen veya boşamayan kocanın karısını nikâhında tutmaya devam etmesi, ona karşı iyi davranma emrine aykırıdır ve bu durum haram kabul edilmektedir. (Mücâdele 58/1-4; Yaman, 2013, s. 387). Bu bağlamda, had veya kısas gibi şer'î cezalar gerektirmeyen fiiller için uygulanan ta'zîr kapsamında, hâkimin darb (dövme)

veya hapis cezası vermesi mümkündür. (Pîr Mehmed Efendi, *Muînu 'l-Muftî*, vr. 43a-b; *Kitâb-ı Fetâva 's-Sîvâsiyye*, vr. 31b-32a; Midilli, 2021, s. 143).

Sonuç olarak, kocanın cinsî münasebeti terk etmesi, mezheplere göre farklı şekillerde değerlendirilmekte olup, bazı durumlarda bu davranış nüşûz kapsamında görülmekte ve kocanın bu davranışı terk etmeye icbar edilmesi söz konusu olabilmektedir.

Sonuç

İslâm aile hukukunda evlilik, tarafların karşılıklı hak ve sorumluluklarını esas alan; yalnızca hukuki değil aynı zamanda ahlâkî, sosyal ve duygusal boyutları da bulunan kutsal bir akittir. Kur'ân-ı Kerîm, “Kadınların, kocaları üzerindeki hakları gibi; kocaların da kadınlar üzerinde hakları vardır” (el-Bakara, 2/228). buyruğuyla bu karşılıklılığı açıkça ortaya koymuş, evlilik hayatında adalet, denge, sevgi ve merhametin temel ilkeler olarak benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla evlilik birliğinin sağlıklı şekilde sürdürülebilmesi yalnızca maddî yükümlülüklerin yerine getirilmesine değil, aynı zamanda eşlerin birbirlerine karşı sergiledikleri saygı, ilgi ve şefkate de bağlıdır.

Klasik literatürde “nüşûz” kavramı ekseriyetle kadın üzerinden tanımlanmış; itaatsizlik, ev içi huzuru bozma veya eşine karşı serkeş davranma gibi tutumlar ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Buna karşılık, Kur'ân'ın Nisâ Sûresi 128. âyeti, nüşûzun yalnızca kadına özgü olmadığını, erkeğin de evlilik hukukuna aykırı ve geçimsizlik doğuran davranışlarda bulunabileceğini göstermektedir. Bu yaklaşım, Kur'ân'ın adalet ve hakkaniyet merkezli bakış açısının bir yansımasıdır. Erkeğin nüşûzu ise ilgisizlik, merhametsizlik, fiziksel veya sözlü şiddet, nafaka yükümlülüğünü ihmal, hakaret, cinsel zorlama ya da başka bir kadınla evlenip mevcut eşini ihmal etme gibi fiillerle somutlaşmaktadır.

Bu bağlamda, “erkek kavvâmdır” (en-Nisâ, 4/34). ifadesi çoğu kez yanlış yorumlanarak kadına hükmetme yetkisi şeklinde algılansa da aslında erkeğe yüklenen sorumlulukların altını çizmektedir. Kavvâmlık, üstünlük değil; kadını koruma, gözetme, geçimini sağlama ve haklarını muhafaza etme görevidir. Hz. Peygamber'in, “Sizin en hayırlınız hanımlarına en iyi davrananınızdır” (Tirmizî, Radâ, 11). hadisi de erkeğin aile içerisindeki rolünü sevgi, merhamet ve nezaket üzerine temellendirmektedir. Dolayısıyla erkeğin bu sorumlulukları ihmal etmesi yahut kötüye kullanması, nüşûz kapsamında değerlendirilmelidir.

Kur'ân'ın genel ilkeleri aile içi sorunların çözümünde öncelikle nasihat, diyalog ve uzlaşmayı öne çıkarmaktadır. Nüşûz ister erkekten ister kadından kaynaklansın, ilk adım yapıcı iletişim ve sulh olmalıdır. Ancak bu yollar sonuçsuz kaldığında muhâlea, boşanma veya hakem tayini gibi hukuki mekanizmaların devreye girmesi meşru ve gerekli kabul edilmiştir. Böylelikle hem haksızlığa uğrayan tarafın mağduriyeti giderilmekte hem de aile kurumunun onur ve güven temelinde korunması amaçlanmaktadır.

Araştırmamızın ulaştığı bulgular, klasik kaynaklarda nüşûzun genellikle kadına nispetle ele alındığını, erkeğin nüşûzunun ise çoğu zaman müstakil biçimde işlenmediğini göstermektedir. Bunun temel nedeni, kadının nüşûzuna ilişkin nasların daha açık hükümler içermesidir. Ancak bu durum, erkeğin nüşûzunun yok sayılmasını veya önemsiz görülmesini meşrulaştırmaz. Aksine modern aile yapısının karşılaştığı sorunlar, erkeğin nüşûzunun da hem teorik hem pratik düzeyde daha görünür kılınmasını gerekli kılmaktadır.

Çalışma ayrıca, erkeğin nüşûzu sonucunda birtakım yaptırımların öngörüldüğünü ortaya koymuştur. Fakat bu yaptırımlar, kocanın kavvâmlık konumunu zedelemeyecek ölçüde sınırlandırılmış, aile birliğini korumaya ve taraflar arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik çözümler geliştirilmiştir. Bununla birlikte kocası tarafından nüşûza

uğrayan kadının haklarını korumak için İslâm'ın hakem tayini, muhâlea ve mahkemeye başvurma gibi mekanizmalar sunduğu görülmektedir.

Nüşûz olgusunun yalnızca kadının sorumlulukları bağlamında değil, erkeğin yükümlülükleri açısından da değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, İslâm aile hukukunun adalet, denge ve karşılıklılık ilkeleriyle uyumludur. Erkeğin nüşûzunu görünür kılmak, sadece fikhî bir mesele değil; aynı zamanda aile içi huzurun tesisi, bireylerin haklarının korunması ve toplumsal yapının sürdürülebilirliği açısından da önemlidir. Dolayısıyla bu konunun akademik literatürde daha geniş biçimde incelenmesi, toplumsal farkındalığın artırılması ve hukukî düzenlemelerde dikkate alınması, İslâm'ın aileye dair adalet ve merhamet ilkelerinin hayata geçirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça / References

- Acar, H. İ. (2011). “Tefrîk”. *DİA*, İstanbul: TDV Yay., c. XL, ss. 277-279.
- Aktan, H. (2002). “Kur’ân’a Göre Boşanma Prosedürü”. *Dinî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, Haziran, c. V, sy. 14, ss. 5-15.
- el-Âlûsî, Ş. M. (ts.). *Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî.
- Atar, F. (2007). “Nikâh”. *DİA*, İstanbul: TDV Yay., c. XXXIII, ss. 112-117.
- Atar, F. (2009). “Sulh”. *DİA*, İstanbul: TDV Yay., c. XXXVII, ss. 481-485.
- Atar, F. (2020). “Muhâlea”. *DİA*, Ankara: TDV Yay., c. XXX, ss. 397-401.
- Ayan, A. R. (2013). Kur’ân’ın Aile Problemlerine Bakışı. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- el-Bâbertî, E. M. b. M. b. A. (1970). *el-Înâye Şerhu’l-Hidâye*. Lübnan: Şirketu Mektebe ve Matba’atu Mustafa el-Bâbî el Halebî ve Evlâduhû.
- Başoğlu, T. (2011). “Ta’zîr”. *DİA*, İstanbul: TDV Yay., c. XL, ss. 198-202.
- Bayar, M. (2011). “İslâm Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”. *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, c. III, sy. 5, ss. 87-111.
- Bayraklı, B. (2001). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yay.
- el-Beyhaki, E. B. A. b. el-H. b. Alî (2003). *es-Sunenu’l-Kubrâ*. Thk. M. A. Atâ, Beyrut: Dâru Mektebeti’l-‘İlmiyye.
- el-Beydâvî, N. E. b. S. A. b. Ö. (1996). *Envâru-t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*. Beyrut: Dâru’l-Fikr.
- Bilmen, Ö. N. (1950). *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. İstanbul: İstanbul Yay.
- Bilmen, Ö. N. (1985). *Kur’ân-ı Kerîm’in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yay.
- Bilmen, Ö. N. (2016). *Fıkıh İlmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*. Haz. A. Kahraman, İstanbul: Nizâmiye Akademi.
- el-Buhârî, E. A. b. E. b. el-H. (ts.). *el-Câmiu’s-Sahîh (Sahîh-i Buhârî)*. Thk. Ş. el-Arnaût, A. Murşid, Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye.
- Büceyremî, S. b. M. b. Ö. (1995). *Tuhfetü’l-habîb alâ Şerhi’l-Hatîb*. Beyrut: Dârü’l-Fikr.
- el-Cessâs, E. B. A. b. A. er-Râzî (1993). *Ahkâmu’l-Kur’ân*. Thk. M. S. Kamhâvî, Beyrut: y.y.
- el-Cessâs, E. B. A. b. A. er-Râzî (1431). *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî fî’l-fikhi’l-Hanefî*. Thk. İ. İ. M. 8 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Beşâiri’l-İslâmiyye Dârü’s-Sirâc.
- Çetiner, B. (2002). *Fâtîha’dan Nâs’a Kadar Esbâb-ı Nüzûl (Kur’ân Âyetlerinin İnîş Sebepleri)*. İstanbul: Çağrı Yay.
- ed-Dârimî, A. b. A. (2000). *Sunenu’d-Dârimî (el-Musned)*. Kahire: Dâru’l-Hadîs.
- Demir, F. (1994). “İslâm ve Kadın”. *Diyanet İlmi Dergi*, c. XXX, sy. 3, ss. 3-14.
- Demirtaş, B. (2019). “Kur’an’da Aile İç Geçiimsizlik: Nüşûz”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 18/2, s. 267.
- ed-Derdîr, E. B. A. (1385/1965). *eş-Şerhu’s-Sağîr alâ ‘Akrabi’l-Mesâlik*. Kahire: Matba’atu’l-Medenî.
- ed-Derveze, M. İ. (1383/1964). *et-Tefsîru’l-Hadîs*. Kahire: Dâru İhyai’l-Kutubi’l-‘Arabîyye.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (ts.). <https://www.diyanet.gov.tr>

- DİB Halk Kitapları, Martı, H. (ed.) (2018). *Hadislerle Aile*. 1. bs., Ankara: DİB Yay.
- Doğan, C. (2011). “Türkiye’de Boşanma Sorununun Sosyolojik ve İstatistiki Açıdan Değerlendirilmesi”. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, no. 25, s. 67.
- Duman, M. Z. (2020). *Beyânu’l-Hak (Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzul Sirasına Göre Tefsiri)*. Ankara: Fecr Yay.
- Duman, V. (2015). İslâm Aile Hukuku ve Türk Aile Hukukunda Kadın-Erkek Eşitliğinin İstisnaları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Ebû Dâvûd, S. b. el-Eş’as b. İ. es-Sicistânî (2009). “Talâk” 18, *Sunen u Ebî Dâvûd*. Thk. Ş. el-Arnâvût vd., Dımaşk: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye.
- Elmalılı, M. H. Yazır (1960). *Hak Dinî Kur’ân Dili*. 2. bs., İstanbul: Nebioğlu Yay.
- el-Ensârî, E. Y. Z. b. M. b. A. es-Suneykî (1994). *Fethu’l-Vehhâb bi-Şerhi Menheci’t-Tullâb*. Beyrut: Dâru’l-Fikr.
- Erdal, M. (2001). “Kur’ân’da ‘Nüşûz’ Kavramı”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. III, sy. 2, ss. 37-51.
- Erdoğan, M. (2013). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 4. bs., İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Esed, M. (1999). *Kur’ân Mesajı* (Meâl-Tefsir). Trc. A. Ertürk, C. Koytak, İstanbul: İşaret Yay.
- Ezherî, E. M. b. A. (2001). *Tehzîbü’l-lüga*. M. A. Mur’ab (thk.), Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî.
- el-Ferâhîdî, E. A. el-H. b. A. b. T. (1988/1993). *Kitâbu’l ‘Ayn*. Thk. M. Mahzumi, İ. Samerrai, Beyrut: Muessesetu’l-Alemi li’l Matbu’at.
- el-Fîrûzâbâdî, E. M. M. b. Y. b. M. (ts.). *Besâiru zevi’t-Temyîz fi Letâifi’l-Kitâbi’l- ‘Azîz*. Thk. A. en-Neccâr, Beyrut: el-Mektebetu’l-‘İlmiyye.
- el-Fîrûzâbâdî, E. M. M. b. Y. b. M. (1979). *Tenvîru’l-Mikbâs min Tefsîri ibni Abbâs*. Mecma’u’t-Tefâsîr, İstanbul: Çağrı Yay.
- el-Fîrûzâbâdî, E. M. M. b. Y. b. M. (2005). *el-Kâmûsu’l-Muhît*. Thk. M. Naîm, 8. bs., Beyrut: Muessesetu’r-Risâle.
- Görgülü, H. A. (2005). *İslâm Hukukunda Eşler Arası Sorunlar ve Çözüm Yolları*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Günay, H. M. (2007). “Nüşûz”. *DİA*, İstanbul: TDV Yay., c. XXXIII, ss. 303-304.
- Haliloğlu, H. (2018). “Ebû’l-Berekât en-Neseî ve Adududdîn el-Îcî’nin Eşler Arasındaki Geçimsizlik ve Çözümüne Dair Görüşleri”. *Universal Journal of Theology*, c. III, sy. 2, ss. 144-180.
- el-Haraşî, E. A. M. b. A. b. Alî (1317). *Şerhu’l-Haraşî ‘alâ Muhatasari Halîl*. Bulak: Matba’atu’l-Kubra’l-Emîriyye.
- Heyet (2018). “Tek Ebeveynli Aileler”. *Aile Eğitim Programı (AEP) Modülü*, H. Öztıp vd., Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Heyet (2010). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. İ. Karagöz ve diğerleri (der.), Ankara: DİB Yay.
- Heyet (1987). *el-Mevsûatu’l-Fıkhiyye* (2. bs.). Kuveyt: Vezâratu’l-Evkâf ve’ş-Şuûnu’l-İslâmiyye.
- Heyet (1999). *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: TDV Yay.
- Heyet, H. K. vd. (2017). *Kur’ân Yolu (Türkçe Meâl ve Tefsir)*, 6. bs., Ankara: DİB Yay.
- İbnu Âbidîn, M. E. Ö. b. A. (t.y.). *Reddu’l-Muhtâr ale’d-Durri’l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru İhyai’t-Turâsi’l- ‘Arabî.
- İbnu Âşûr, M. T. (1984). *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*. Tunus: y.y.
- İbnu Hanbel, E. A. b. M. (1982). *el-Musned*. İstanbul: y.y.

- İbnu Kesîr, E. İ. (1989). *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*. Trc. B. Karlığa, B. Çetiner, İstanbul: Çağrı Yay.
- İbnu Kesîr, E. İ. (1990). *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*. Ürdün: Mektebetu'l-Minar.
- İbnu Kudâme, E. M. M. b. A. (1984). *el-Muğnî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbnu Kudâme, E. M. M. b. A. (1411/1990). *el-Kâfî fî Fikhi'l-İmâm-ı Ahmed b. Hanbel*. Thk. M. A. Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnu Mâce, E. A. b. Y. (1997). *Sünen-u İbni Mâce*. 1. bs., Riyâd: Mektebetu'l-Me'ârif.
- İbnu Manzûr, E. C. M. b. M. b. A. b. A. (1997). *LSânu'l-'Arab*. Yay. haz. E. M. Abdulvehhab, M. es-Sadık el-Ubeydî, 2. bs., Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi.
- İbn Nüceym, (1431). *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 4/83.
- el-İsfahânî, E. K. H. b. M. b. el-M. er-Râğîb (2002). *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*. Thk. S. A. Dâvûdî, Dimaşk: Dâru'l Kalem.
- Kahraman, A. (2017). “Evlilikte Mutluluğu Bitiren Davranış: Nüşûz (Eşlerin Birbirlerine Karşı Üstünlük Taslamaları)”. *Somuncubaba Dergisi*, y. 24, sy. 203, ss. 62-65.
- Kahraman, A. (2022). “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 40, ss. 27-74.
- Kahveci, N. (2014). *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yay.
- el-Kâsânî, A. E. B. b. M. b. A. (2003). *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Kaşdibi, A. (2022). İslâm Aile Hukukunda Şiddetli Geçimsizlik ve Aile Arabuluculuğu. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- el-Kurtubî, E. A. M. b. A. b. E. B. b. F. (1967). *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*. Mısır: y.y.
- Kutluer, İ. (2000). “İnsan”. *DİA*, İstanbul: TDV Yay., c. XXII, ss. 320-323.
- Kutub, S. (1980). *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru's-Şurûk.
- Kutub, S. (1994). *Kadın ve Aile*. Trc. H. Yılmaz, Erzurum: İhtar Yay.
- el-Mâverdî, E. E. H. b. M. b. H. el-B. (ts.). *en-Nuket ve'l-'Uyûn (Tefsîru'l-Kur'ân)*. Thk. S. b. A., Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye.
- el-Mâverdî, E. E. H. b. M. b. H. el-B. (1999). *el-Hâvi'l-Kebîr*. Thk. A. M. Muavvad, Beyrut: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye.
- Merginânî, E. E. B. A. b. E. B. (ts.). *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l mübtedî*. Thk. T. Yusuf, 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Midilli, M. (2021). “Osmanlı Toplumunda Evlilik İçî Şiddetin Fetvalara Yansıyan Suretleri ve Müftülerin Lazım Gördüğü Müeyyideler”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 38, ss. 129-159.
- el-Müslim, E. E. M. b. E. el-K. (1981). *el-Câmiu's Sahih (Sahih-i Muslim)*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Müzenî, E. İ. b. Y. b. İ. (2019). *el-Muhtasar*. Thk. E. Â. Ş. 2 Cilt. Riyad: Dâru Medâric.
- en-Nevevî, E. Z. Y. b. Ş. (ts.). *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- en-Nevevî, E. Z. Y. b. Ş. (1973). *el-Minhâc fî Şerhi Sahih-i Muslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyâi't Turâsi'l-'Arabî.
- en-Nevevî, E. Z. Y. b. Ş. (2005). *Minhâcu't-Tâlibîn ve Umdetu'l-Muftîn*, 1. bs., Lübnan: Dâru'l-Minhâc.

- en-Nîsâbü'rî, E. A. M. b. A. el-H. (1411/1990). *el-Mustedrek ale's-Sahîhayn*. Thk. M. A. Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye.
- Orhan, F. (2024). "İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nüşûzu". *Mütefekkir*, c. 11, sy. 21, ss. 83-108.
- Özel, A. (haz.) (2023). "Nüşûz". *TDV İslâm Ansiklopedisi Dinî Terimler Sözlüğü*. Ankara: TDV İSAM Yay.
- er-Râzî, E. A. F. M. b. Ö. (ts.). *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, 2. bs., Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye.
- es-Semerkandî, E. B. A. M. b. A. b. E. A. (1994). *Tuhfetu'l-Fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye.
- es-Serahsî, E. B. Ş. M. b. E. S. A. (1993). *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- es-Suneykî el-Ensârî, E. Y. Z. b. M. b. E. (1994). *Fethu'l Vehhâb bi-Şerhi Menheci't-Tullâb*, c. 2, Beyrut: Dâru'l-Fikr, s. 75.
- eş-Şâfî, E. A. M. b. İ. b. A. (1400/1980). *Musnedu's-Şâfî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye.
- eş-Şâfî, E. A. M. b. İ. b. A. (1990). *el-Ümm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- eş-Şa'râvî, M. M. (ts.). *Tefsîru's-Şa'râvî*. Cîze: Metâbi'u Ahbâri'l-Yevm.
- eş-Sâtîbî, E. İ. b. M. (1417/1997). *el-Muvâfakât*. el-Huber: Dâru İbni Affân.
- eş-Şirbînî, Ş. M. b. A. el-H. (ts.). *el-İknâ' fî halli elfâzi Ebi Şücâ'*, 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- eş-Şirbînî, Ş. M. b. A. el-H. (1997). *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l Marife.
- et-Taberî, E. C. M. b. C. (1968). *Câmiu'l-Beyân an Te'vil-i Âyi'l Kur'ân*, 3. bs., Mısır: y.y.
- Taş, S. (2022). İslâm Aile Hukukunda Evliliğin Sona Ermesinin Malî Sonuçları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- et-Tirmizî, E. İ. M. b. İ. b. S. (2010). *el-Câmiu'l-Kebîr (Sunenu't Tirmizî)*. Thk. Ş. el-Arnaût-A. Hırzullah, Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l Âlemiyye.
- Topaloğlu, B. (2016). *İslâm'da Kadın*, 21. bs., İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Tosun, N.-A., & Hasan, (2021). "Aile Hayatında Bir Sorun Olarak Nüşûz ve Çözüm Önerileri". *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, c. V, sy. 2, ss. 40-51.
- Uygur, M. G. (2025). Nisâ Sûresi 34. ve 128. Âyetlerin Tefsir ve Aile Hukuku Çerçevesinde Tahlil ve Değerlendirilmesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- el-Vâhidî, E. E. A. b. A. en-N. (1993). *Esbâbu'n-Nüzûl*. Beyrut: y.y.
- Vedûd, M. A. (1997). *Kur'ân ve Kadın*. Trc. N. Şişman, İstanbul: Yöneliş Yay.
- Yaman, A. (2008). *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: MÜ İFAV Yay.
- Yaman, A. (2013). "Zihâr". *DİA*, İstanbul: TDV Yay., ss. 387-390.
- Yazar, E. (2007). İslâm Aile Hukukunda Eşler Arasındaki Geçimsizlik ve Çözümü (Nüşûz). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Zebîdî, E. F. M. el-M. b. M. (1965). *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 cilt. İskenderiye: Dâru'l-Hidâye.
- ez-Zemahşerî, C. M. b. Ö. (2008). *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l 'Arabî.
- ez-Zuhaylî, V. (ts.). *et-Tefsîru'l-Munîr*. Beyrut: y.y.
- ez-Zuhaylî, V. (1989). *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhû*. Dimaşk: Dâru'l-Fikr.

ez-Zuhaylî, V. (1990). *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*. Trc. Heyet, İstanbul: Feza Yay.